

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти**

**РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ ЗАСОБАМИ
ПІКТОГРАМ**

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗСОМ-24
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 016 «Спеціальна освіта.
Логопедія»

Якімової Ольги Миколаївни

Керівник доктор філософії, доцент кафедри
дошкільної і спеціальної освіти
Сіденко Ю.О.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ	7
1.1. Особливості розвитку мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру.....	7
1.2. Характеристика розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру	13
1.3. Піктограми як засіб розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру	18
Висновок до розділу 1.	22
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПІКТОГРАМ У РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ	24
2.1. Методика визначення рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.....	24
2.2. Результати констатувального етапу дослідження	29
2.3. Визначення ефективності застосування піктограм у розвитку зв'язного мовлення дітей з розладами аутистичного спектру дошкільного віку	31
Висновок до розділу 2.	42
ВИСНОВКИ	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	47
ДОДАТКИ.....	52

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розвиток зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку є однією з центральних проблем сучасної логопедії та спеціальної психології, адже саме вміння логічно, послідовно та змістовно висловлювати свої думки визначає рівень мовленнєвої та соціальної компетентності дитини. У дітей з розладами аутистичного спектру (РАС) формування зв'язного мовлення має специфічний характер через труднощі у розумінні мовлення, порушення комунікативних намірів, обмеженість соціальної взаємодії та своєрідність когнітивних процесів.

Дослідженням означеної проблеми займалися Т. Ілляшенко, Л. Козубовська, Т. Коломоєць, О. Кузьміна, А. Курєнкова, Н. Пахомова, Л. Рибченко, Ю. Сіденко, Л. Черніченко та ін., які у своїх працях наголошували, що мовленнєвий розвиток дітей з РАС потребує спеціально організованих педагогічних умов, використання візуальної підтримки та поступового переходу від невербальних до вербальних форм комунікації. Науковці дійшли висновку, що розвиток зв'язного мовлення у цієї категорії дітей є можливим лише за умови індивідуалізованого підходу та впровадження альтернативних засобів комунікації.

Вивченням ефективності впливу піктограм на розвиток мовлення дітей з аутистичними проявами займалися А. Bondy, L. Frost, які створили систему альтернативної комунікації PECS (Picture Exchange Communication System), що довела свою результативність у стимулюванні мовленнєвої активності та розвитку зв'язного висловлювання. U. Frith, S. Baron-Cohen, T. Charman, P. Howlin у своїх дослідженнях підкреслювали, що використання візуальних засобів підтримує формування висловлювання, допомагає дитині з РАС зрозуміти логіку подій і полегшує засвоєння граматичних структур.

Європейські дослідники, зокрема С. Lord, Т. Wetherby, D. Klin, відзначають, що застосування піктограм, схем, сюжетних картинок сприяє розвитку комунікативної ініціативи, формуванню зв'язності висловлювань і підвищує рівень мовленнєвої взаємодії у дошкільників з аутизмом.

Отже, в умовах зростання кількості дітей з РАС та потреби у впровадженні ефективних технологій корекційно-розвивального навчання, дослідження проблеми розвитку зв'язного мовлення засобами піктограм набуває особливої актуальності.

Виходячи з актуальності теми, важливості практичних напрацювань та необхідності пошуку ефективних методів розвитку мовленнєвої діяльності у дітей з розладами аутистичного спектру, обрано тему дослідження: **«Розвиток зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру засобами піктограм».**

Метою дослідження є перевірка ефективності використання засобів піктограм в розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Завдання:

- охарактеризувати особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру;
- визначити рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру;
- впровадити та перевірити ефективність застосування засобу піктограм в логопедичні заняття з розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Об'єкт: зв'язне мовлення дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Предмет: розвиток зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру засобами піктограм.

Методи дослідження: *теоретичні методи:* аналіз, синтез, узагальнення та систематизація науково-методичної літератури, що дало змогу уточнити сутність основних понять дослідження, розкрити психолого-педагогічні особливості дітей із розладами аутистичного спектру, а також обґрунтувати наукові засади використання піктограм у розвитку зв'язного мовлення. *Емпіричні методи* включали педагогічне спостереження, діагностичне обстеження мовленнєвого

розвитку дітей, індивідуальні та групові бесіди з педагогами і батьками. Для визначення рівня сформованості зв'язного мовлення була використана комплексна методика оцінки мовленнєвого розвитку дітей з мовленнєвими порушеннями (за Л. Черніченко), адаптована до особливостей дітей із РАС. У межах педагогічного експерименту, який складався з констатувального, формувального та контрольного етапів, перевірялася ефективність застосування піктограм у процесі розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Для аналізу отриманих результатів використовувалися методи кількісної та якісної обробки даних, зокрема елементи математичної статистики, що дозволило об'єктивно оцінити динаміку мовленнєвого розвитку дітей і підтвердити ефективність запропонованої методики.

Експериментальна база: Комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №202 Криворізької міської ради, м. Кривий Ріг.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у тому, що розроблено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність використання піктограм як засобу розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Застосування системи піктограм сприяє активізації мовленнєвої діяльності, формуванню навичок побудови зв'язних висловлювань, удосконаленню лексико-граматичної сторони мовлення та підвищенню рівня комунікативної взаємодії дітей.

Розроблені дидактичні матеріали, серії піктограм за сюжетами («Мій ранок», «Прогулянка у парку», «Маша пече пиріг», «Хлопчик і дощ», «Пташка і зернятко») можуть бути використані логопедами, дефектологами, вихователями закладів дошкільної освіти, асистентами дитини, а також батьками для організації індивідуальної та групової корекційно-розвивальної роботи.

Результати дослідження можуть бути впроваджені у практику спеціальних та інклюзивних дошкільних закладів, використані при підготовці навчально-

методичних посібників, рекомендацій для педагогів і фахівців із корекційної педагогіки, а також у процесі професійної підготовки майбутніх логопедів.

Апробація результатів дослідження: IV Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю (12-13 травня 2025 р.). м. Кривий Ріг.

Публікації: Якімова О., Сіденко Ю. Використання піктограм у структурі логопедичних занять з дітьми із розладами аутистичного спектру. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю. За заг. Ред. Ковшар О. В., Суятинової К. Є. Кривий Ріг: КДПУ. 2025. С. 275-280

Структура. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків до розділів, загального висновку, списку використаних джерел (40) і додатків. У тексті магістерської роботи міститься 7 таблиць та 3 рисунка. Загальний обсяг роботи складає 59 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

1.1. Особливості розвитку мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру

Проблема розвитку мовлення у дітей із розладами аутистичного спектру є однією з центральних у сучасній спеціальній педагогіці та логопедії. У дослідженнях видатних науковців: Н. Базими, О. Боряк, Т. Скрипник, Ю. Сіденко, М. Шеремет та ін. зазначалося, що мовленнєві порушення є однією з ключових ознак розладів аутистичного спектру, які безпосередньо впливають на рівень соціальної адаптації, навчальні досягнення та комунікативну активність дитини.

Характерними ознаками розладів аутистичного спектру є порушення мовленнєвої діяльності, і саме ця проблема відображає основну специфіку аутизму, де комунікативна поведінка є несформованою. Більшість дослідників у галузі спеціальної психології та педагогіки відзначають обов'язкове порушення комунікативних функцій у дітей з РАС (Іваненко Л., Ковальчук О. [22]; Петренко Н. [27]; Мартиненко Т. [36]; Сидоренко О. [39] та ін.). Крім того, багато науковців звертають увагу на зв'язок дефіциту психічної активності та невідповідності акустичної та смислової сторони мовлення з мовними функціями (Петренко Н. [27]; Баєнська Є. [4] та ін.).

Час появи мовлення не залежить від того, як дитина з аутизмом починає використовувати його як засіб спілкування: вона рідко може ставити запитання, не відповідає на питання оточуючих, включно з близькими. Проте автономна мова у такої дитини може розвиватися досить добре.

Вищезгадані автори виділяють характерні для дітей з аутизмом мовленнєві порушення:

- ехолалія – спонтанне повторення звуків, слів інших людей, а також можливе відтворення мелодій пісень;
- скандування – монотонне вимовляння складів і слів;
- специфічна інтонація звуків і слів;
- фонетичні порушення;
- явні порушення голосу, де переважає особливо висока тональність у кінці слова або фрази;
- дуже тривале називання себе у другій та третій особі;
- у активному словнику відсутні слова, що позначають близьких дитині людей, такі як «мама», «тато» та інші.

При розладах аутистичного спектру у дітей дошкільного віку мовлення як окрема функція може розвиватися нормально або навіть у прискореному темпі, перевищуючи за швидкістю розвитку мовлення однолітків. Проте з часом спостерігається зворотній процес: у трирічному віці мовлення таких дітей повільно втрачається, а згодом може зникнути [39].

Часто дитина з розладами аутистичного спектру може зовсім перестати говорити з оточенням, однак можна помітити, що вона говорить сама з собою. Саме тому функція мови як комунікативної не розвивається. Порушення вербальної комунікації тісно супроводжується втратою мовлення та зменшенням кількості імітацій і жестів. Діти з РАС рідко можуть використовувати повноцінну мову в спілкуванні. До старшого дошкільного віку діти з аутизмом можуть погано говорити у малознайомому середовищі. Часто у них спостерігаються стійкі аграматизми, відсутність особових займенників та стверджувальних слів (Наприклад, «так») [39].

Вчена Н. Базима підкреслювала, що мовлення дітей із РАС має багаторівневий характер і включає як вербальні, так і невербальні компоненти, а їх розвиток значною мірою залежить від своєчасної та систематичної корекційної роботи. Дослідники Т. Скрипник та М. Барбера наголошували на важливості комплексного підходу до розвитку мовлення, що передбачає

поєднання традиційних логопедичних методів із сучасними візуальними та структурованими технологіями.

У наукових працях відзначалося, що комунікативна сфера дітей із РАС характеризується вираженим дефіцитом ініціативності та прагнення до соціальної взаємодії. Вчена Г. Зайченко наголошувала, що діти рідко ініціюють контакт із дорослими або однолітками, обмежено використовують погляд, міміку та жести для спілкування, а соціальна взаємодія часто зводиться до спостереження або повторюваних стереотипних дій. У дослідженнях зазначалося, що такий дефіцит взаємодії формує особливу модель мовленнєвого розвитку, де вербальні засоби часто не виконують функцію комунікації, а використовуються для самостимуляції або механічного повторення слів і фраз.

Лексико-семантичний розвиток дітей із РАС, як підкреслювала Н. Базима, зазвичай відстає від вікової норми, проявляючи обмежений словниковий запас та механічне повторення слів без урахування контексту. Дослідники наголошували, що обмежене значення слів і відсутність гнучкості у їх використанні ускладнює формування зв'язного мовлення та призводить до спотворення сенсу висловлювань.

Вчена К. Островська підкреслювала, що лексико-семантичні труднощі супроводжуються проблемами у синтаксичній сфері: речення дітей часто короткі, фрагментарні та містять граматичні помилки, а порядок слів у висловлюваннях порушується. У дослідженнях також зазначалося, що фонетико-фонематична сфера мовлення дітей із РАС характеризується дефіцитом артикуляційних навичок, монотонністю інтонації та спотворенням звуків. Вчена Н. Базима наголошувала, що такі порушення знижують сприйняття мовлення оточення і обмежують соціальні взаємодії. Дослідники відзначали, що фонетичні труднощі нерідко поєднуються з проблемами у слуховій диференціації звуків, що утруднює навчання та засвоєння нової лексики.

Особливу увагу у дослідженнях приділено прагматичній функції мовлення. Т. Скрипник наголошувала, що діти із РАС не здатні ефективно використовувати мовлення для різних соціальних цілей: вони не задають питань,

не реагують на вербальні сигнали оточення та не підтримують двосторонню комунікацію. Адже така специфіка потребує спеціалізованих методик стимуляції прагматичних навичок, включаючи рольову гру та структуровані комунікативні завдання.

Невербальна комунікація також є слабким компонентом мовленнєвого розвитку у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Вчена Г. Зайченко підкреслювала, що обмежене використання жестів, міміки та погляду знижує ефективність взаємодії і формує додаткові бар'єри для розвитку вербальної мови. У дослідженнях вказувалося, що систематичне стимулювання невербальних засобів комунікації покращує інтеграцію дітей у групову діяльність та сприяє формуванню навичок зв'язного мовлення.

Сучасні дослідження науковців підтверджують ефективність використання піктограм та візуальних моделей для розвитку мовлення. Так у дослідженнях К. Кононової вказується, що означені засоби дозволяють структуровано представляти інформацію, сприяють активізації вербальної комунікації та забезпечують зворотний зв'язок із дитиною. Поєднання традиційних логопедичних методів із наочними та структурованими технологіями значно підвищують ефективність формування зв'язного мовлення у дітей із РАС.

На основі аналізу наукових праць можна виділити ключові характеристики мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру (табл.1.1.):

Таблиця 1.1.

Основні особливості мовленнєвого розвитку дітей із РАС

<i>Сфера мовлення</i>	<i>Особливості розвитку</i>	<i>Практичні прояви</i>
Комунікативна	Обмежене прагнення до соціальної взаємодії; дефіцит ініціативності	Рідко ініціюють контакт, обмежений контакт очима, пасивне спостереження

Лексико-семантична	Бідний словниковий запас; механічне повторення слів	Повторюють слова без контексту, не комбінують у речення
Синтаксична	Короткі або фрагментарні речення; граматичні помилки	Речення неповні, порушено порядок слів
Фонетична	Недосконала артикуляція; монотонна інтонація	Спотворення звуків, обмежена варіативність інтонації
Прагматична	Обмежене використання мови для соціальних цілей	Не задають питань, не реагують на сигнали оточення
Невербальна комунікація	Обмежене використання жестів, міміки та погляду	Рідко показують предмети, слабкий контакт очима, обмежена міміка

Вчена Н. Базима зазначала, що системна робота із стимуляції всіх мовленнєвих компонентів, поєднана з візуальними засобами, значно підвищує рівень вербальної активності.

О. Боряк наголошувала на важливості диференційованого підходу до стимуляції лексико-семантичних і синтаксичних навичок, залежно від рівня розвитку кожної дитини. Структуровані вправи на побудову речень у поєднанні з піктограмами стимулюють зв'язне мовлення в тому числі і у дітей означеної нозології.

У дослідженнях Т. Скрипник підкреслювала значення прагматичної сфери мовлення, наголошуючи, що рольові ігри та соціальні сценарії сприяють формуванню адекватної комунікації та інтеграції у групову діяльність.

Дослідниця Ю. О. Сіденко у наукових працях стверджувала, що системний комплексний підхід, який включає розвиток вербальної та невербальної

комунікації разом із інноваційними методами, забезпечує більш високий рівень формування зв'язного мовлення та соціальної адаптації дітей із РАС.

К. Кононова підкреслювала роль структурованого середовища, де інтегруються ігрові, вербальні та візуальні засоби, що стимулює розвиток комунікативної активності та підвищує ефективність формування мовлення.

На основі порівняльного аналізу різних підходів можна узагальнити результати досліджень у таблиці 1.2, де відображено ефективність різних методик для стимуляції мовлення.

Таблиця 1.2.

Систематизація результатів досліджень науковців щодо розвитку мовлення дітей із РАС

Автор	Компонент мовлення	Основні спостереження	Рекомендовані методики
Н. В. Базима	Лексико-семантичний	Обмежений словниковий запас, механічне повторення слів	Піктограми, структуровані словникові вправи
О. Боряк	Синтаксичний	Короткі, фрагментарні речення	Структуровані вправи, візуальна підтримка
Т. В. Скрипник	Прагматичний	Обмежене використання мови у соціальних цілях	Рольові ігри, стимуляція невербальної комунікації
Ю. О. Сіденко	Загальний розвиток мовлення	Низька соціальна активність, обмежена комунікація	Комплексний підхід, поєднання традиційних і інноваційних методик

К. М. Кононова	Інтеграція вербальної та невербальної сфери	Підвищена комунікативна активність при структурованому середовищі	Структуроване середовище, піктограми, ігрові методики
-------------------	--	---	--

Отже, аналіз наукових досліджень свідчить, що розвиток мовлення дітей із розладами аутистичного спектру є багатоплановим і включає взаємопов'язані компоненти: вербальні та невербальні навички, лексико-семантичну, синтаксичну, фонетико-фонематичну та прагматичну складові. Вчені підкреслювали, що обмежена соціальна мотивація та труднощі у невербальній комунікації ускладнюють формування зв'язного мовлення. Було доведено, що використання структурованих вправ, рольових ігор та візуальних засобів, таких як піктограми, сприяє активізації мовлення та розвитку комунікативної компетентності. Таким чином, вивчення специфіки мовлення дітей із РАС є основою для розробки ефективних методик формування зв'язного мовлення у дітей означеної нозології.

1.2. Характеристика розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру

Важливе місце у структурі мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку займає зв'язне мовлення, яке забезпечує цілісність, послідовність і логічність висловлювання. Його сформованість є одним із головних показників мовленнєвого розвитку дитини та умовою успішного мовленнєвого спілкування.

Зв'язне мовлення – це смислове висловлювання, що складається з ряду взаємопов'язаних речень, які логічно поєднуються між собою та забезпечують цілісність і послідовність висловлення.

На думку С. Рубінштейна, зв'язність мовлення – це «адекватність мовленнєвого оформлення думки того, хто говорить або пише, з погляду її

зрозумілості для слухача чи читача». Тобто зв'язним вважається таке мовлення, яке є зрозумілим на основі власного предметного змісту [42].

Отже, головним критерієм зв'язного мовлення є його зрозумілість для співрозмовника.

Під зв'язним мовленням також розуміють змістовне висловлення думки, що являє собою низку узгоджених і логічно поєднаних речень, спрямованих на забезпечення спілкування та взаєморозуміння. Як підкреслював С. Рубінштейн, саме зрозумілість для адресата виступає основною характеристикою зв'язного мовлення [42].

На сьогодні дослідження в галузі спеціальної освіти особливу увагу приділяють аналізу розвитку мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру. Здатність до зв'язного мовлення – формування фраз, речень та оповідань – є одним із ключових чинників соціальної адаптації та навчальної успішності дошкільників. Для дітей із РАС ця здатність часто порушена, що ускладнює комунікацію, навчання та соціальну взаємодію.

Дошкільники з РАС проявляють широкий спектр мовленнєвих особливостей. У багатьох дітей спостерігається затримка мовного початку, обмежений словниковий запас і низька продуктивність висловлювань. Речення можуть бути короткими, неповними або синтаксично спрощеними, а перехід до монологічної форми часто відбувається із значною затримкою.

Важливо відзначити, що мовлення у дітей з РАС часто має низьку комунікативну функцію: воно рідко використовується для пояснень, оповідань чи соціальної взаємодії. Багато дітей демонструють повторювані фрази, ехолалію, не ініціюють бесіду або не реагують на вербальні інструкції з близького оточення.

Сенсорні та рухові особливості також впливають на розвиток зв'язного мовлення. Діти з розладами аутистичного спектру, що мають високу сенсорну чутливість можуть уникати вербальної взаємодії через перевантаження, а труднощі в координації рухів часто ускладнюють артикуляційні навички.

У багатьох дітей дошкільного віку означеної нозології спостерігається диспропорція між невербальною та вербальною комунікацією. Наприклад, дитина може активно жестикулювати, але мова при цьому залишається обмеженою або монотонною. Такий дисбаланс вимагає комплексного підходу до розвитку мовлення, що поєднує логопедичні вправи, сенсорну стимуляцію та соціальну взаємодію.

Індивідуальні відмінності дітей дошкільного віку із РАС дуже високі. Одні можуть формувати прості фрази, але не будувати оповідання, інші можуть мати багатий словниковий запас, але не використовувати його для комунікації. Це підкреслює необхідність персоналізованих корекційних програм.

Мовленнєві порушення у дітей з РАС часто поєднуються з когнітивними та соціальними труднощами. Діти можуть не розуміти соціального контексту висловлювань, пропускати логічні зв'язки між подіями або неправильно інтерпретувати запити співрозмовника (табл. 1.2.).

Таблиця 1.2.

Особливості розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з РАС

Категорія особливостей	Характеристика у дітей з РАС	Практичне значення для корекції
<i>Мовленнєвий початок</i>	Часто спостерігається затримка у формуванні перших слів і простих фраз	Необхідно раннє стимулювання словникового запасу та простих комунікативних актів
<i>Словниковий запас</i>	Обмежений, переважно конкретні слова; рідко використовуються абстрактні поняття	Використання тематичних словників, карток та ігрових завдань для активізації лексики
<i>Граматична структура</i>	Простий синтаксис, дефіцит відмінків, аграматизм,	Виконання структурованих вправ на

	труднощі у побудові складних речень	побудову речень і простих оповідань
<i>Функція мовлення</i>	Низька комунікативна активність; рідко ініціюють діалог; використання мови часто як інструмент для потреб, а не для спілкування	Стимулювання соціальної мотивації через рольові ігри та інтерактивні вправи
<i>Ехолалія та повторення</i>	Часті повтори слів, фраз, іноді без контексту	Використання ехолалії для розвитку сенсу мовлення, поступово коригуючи на комунікативні форми
<i>Монологічна мова</i>	Труднощі у побудові оповідань; короткі фрагментарні висловлювання; проблеми з логічною послідовністю	Виконання завдань на побудову послідовних подій і простих історій, поступове ускладнення
<i>Інтонаційно-мелодійна характеристика</i>	Монотонність, слабка модуляція голосу	Використання музичних і ритмічних вправ для розвитку інтонаційного малюнка
<i>Невербальна комунікація</i>	Жести, міміка, погляд часто обмежені або несинхронізовані з мовленням	Поєднання мовлення з невербальною підтримкою, тренування соціальних сигналів
<i>Сенсорні бар'єри</i>	Гіпер- або гіпочутливість до звуків, світла, тактильних стимулів; впливає на мовленнєву активність	Врахування сенсорних особливостей при корекційних заняттях, створення комфортного середовища

<i>Соціальна мотивація</i>	Залежить від рівня зацікавленості у взаємодії; низька мотивація спілкуватися	Використання заохочень, структурованих ігрових сценаріїв, групових завдань для підвищення ініціативи
----------------------------	---	--

Розвиток зв'язного мовлення у дітей із РАС вивчався різними фахівцями в Україні. Логопеди та дефектологи, такі як О. Белова і Ю. Косенко, досліджували мовленнєві порушення, затримки у формуванні фраз і оповідань, проблеми з граматичною структурою та словниковим запасом. Корекційні педагоги, зокрема Р. Горбіль і О. Чекан, аналізували вплив ігрових методик та структурованих навчальних програм на розвиток мовлення. Психологи та нейропсихологи, серед яких Л. Фомічова та Т. Мельник, вивчали когнітивні та соціальні чинники, що впливають на мовленнєву активність і комунікативну мотивацію. Крім того, фахівці з сенсорної інтеграції, такі як Ю. Косенко, досліджували вплив сенсорних та рухових особливостей на формування зв'язного мовлення.

Всі ці дослідження підкреслюють необхідність комплексного, міждисциплінарного підходу, який поєднує логопедичні, психологічні, педагогічні та сенсорні компоненти для ефективної корекції мовлення у дітей з РАС.

Аналіз досліджень українських науковців показує, що розвиток зв'язного мовлення у дітей з РАС вивчався різними фахівцями, які підкреслювали важливість індивідуалізації підходу та комплексної стимуляції. Деякі дослідники наголошували на сенсорних та рухових особливостях, які впливають на мовленнєву активність; інші досліджували вплив соціальної мотивації та структурованих ігрових ситуацій. Згідно вищезазначеного можемо дійти висновку, що успішне формування зв'язного мовлення у дошкільників з РАС потребує поєднання логопедичних, сенсорних та соціально-ігрових компонентів,

а також систематичного моніторингу індивідуальних особливостей кожної дитини.

1.3. Піктограми як засіб розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру

Одним із ефективних напрямів розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру (РАС) є використання піктограм – графічних символів, що відображають певні предмети, дії, явища чи емоції. Піктограми виступають візуальним засобом комунікації, який допомагає дитині зрозуміти зміст висловлювання, структурувати думку та поступово переходити від невербальної до вербальної форми спілкування.

За визначенням науковців: О. Грицай, Н. Злобіної, А. Курєнкової, Т. Коломоець, Ю. Сіденко, Т. Скрипник та ін., піктографічна мова є допоміжною формою комунікації, що використовується для формування мовленнєвої активності дітей із порушеннями розвитку. Застосування піктограм у роботі з дітьми з РАС дає змогу знизити рівень тривожності, зосередити увагу на змісті повідомлення, полегшити розуміння послідовності подій та причинно-наслідкових зв'язків, що є ключовими передумовами розвитку зв'язного мовлення.

Піктограми можуть бути представлені у вигляді окремих зображень або систем (наприклад, PECS – Picture Exchange Communication System), які дозволяють дитині послідовно вибудовувати фрази та висловлювання. Використання карток із піктограмами сприяє формуванню уявлень про структуру речення, розвиткові граматичних категорій, розширенню словникового запасу та засвоєнню моделі діалогу.

Важливим аспектом використання піктограм є їхній внесок у формування навичок зв'язного висловлювання. За допомогою серій піктограм дитина може відтворювати короткі розповіді, описувати події, передавати власні емоції чи бажання. Поступове ускладнення завдань – від складання простих

двоелементних висловлювань до побудови міні-оповідань – стимулює розвиток мовленнєвої ініціативи, послідовності та логічності мовлення.

Піктограми також допомагають формувати граматичну правильність висловлювань. Дитина, спираючись на візуальну підтримку, засвоює послідовність слів у реченні, погодження слів за родом і числом, уживання прийменників, сполучників. Під час укладання серії піктограм педагог має змогу моделювати структуру простого або складного речення, що створює умови для засвоєння синтаксичних норм рідної мови.

Особливе значення має індивідуальний добір піктограм. Кожна дитина з РАС має власний рівень когнітивного та мовленнєвого розвитку, різні сенсорні уподобання, ступінь зорової уваги. Тому логопед або дефектолог підбирає набір зображень, що відповідає інтересам дитини, знайомим побутовим ситуаціям та комунікативним потребам. Таке персоналізоване використання піктограм сприяє мотивації до мовлення та створює комфортне середовище для навчання.

У практиці логопедичної роботи ефективним є поетапне впровадження піктограм. Основні етапи використання цього засобу подано у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

**Етапи формування зв'язного мовлення у дітей з РАС за допомогою
піктограм**

Етап	Зміст роботи	Очікуваний результат
I. Ознайомчо-орієнтовний	Ознайомлення дитини з окремими піктограмами, які позначають знайомі предмети, дії, емоції. Формування розуміння символу.	Дитина впізнає зображення, співвідносить піктограму з предметом або дією, виявляє інтерес до карток.
II. Репродуктивний	Використання 2–3 піктограм для побудови простих фраз. Закріплення	З'являються перші елементарні висловлювання,

	структури речення «хто – що робить».	розвивається розуміння послідовності слів.
III. Продуктивно-мовленнєвий	Складання коротких розповідей за серіями піктограм, опис подій, дій, емоцій.	Формується вміння логічно будувати висловлювання, з'являється емоційна виразність.
IV. Творчо-комунікативний	Самостійне використання піктограм для спілкування, створення історій, планування дій. Перехід до вербального мовлення.	Зменшується потреба у візуальній підтримці, підвищується мовленнєва ініціатива, формується зв'язне мовлення.

Використання піктограм у поєднанні з вербальним мовленням стимулює розвиток розуміння зверненої мови. Під час демонстрації піктограм педагог супроводжує їх мовленням, пояснюючи дії, ситуації або почуття. Це забезпечує формування асоціативних зв'язків між зоровим образом і словом, що надалі сприяє засвоєнню лексичних і граматичних структур.

Застосування піктограм у груповій діяльності має не менший ефект, адже воно формує навички соціальної взаємодії. Діти вчаться використовувати символи для звернення до дорослого або однолітків, ініціювати діалог, обмінюватися повідомленнями. Таке навчання не лише покращує комунікацію, але й сприяє соціалізації дитини, розвитку емоційного інтелекту та саморегуляції поведінки.

У сучасній практиці використовуються різні системи піктографічного спілкування: PECS, Boardmaker, Makaton, «Піктограми Армід», «Sclera». Їх об'єднує спільна мета – забезпечення розуміння та вираження інформації через зорові образи. Обираючи систему, логопед урахує рівень розуміння символів, можливості моторики, вікові особливості дитини, а також конкретні завдання розвитку зв'язного мовлення.

Під час використання піктограм педагог може застосовувати ігрові методи: складання історій із карток, доповнення незакінчених речень, відновлення послідовності подій, створення «щоденника дня» або «книги вражень». Такі прийоми формують у дітей уміння логічно вибудовувати висловлювання, розуміти структуру розповіді, передавати зміст подій у часовій послідовності.

Не менш важливо залучати батьків до використання піктограм у домашніх умовах. Спільне створення карток, використання їх у повсякденних ситуаціях (під час їжі, прогулянки, ігор) сприяє узгодженості педагогічного впливу та підвищує ефективність навчання. Коли дитина бачить, що система піктограм застосовується і вдома, і в закладі освіти, комунікація стає стабільною, а потреба у словесному спілкуванні – природною.

Піктограми також мають діагностичне значення. За тим, як дитина вибирає символи, комбінує їх, логопед може оцінити рівень сформованості розуміння мови, розвиток мислення, уваги, пам'яті. Спостереження за процесом складання висловлювання на основі піктограм дає змогу виявити провідні труднощі – у граматичному оформленні, логічній послідовності чи емоційній виразності.

На думку фахівців (А. Курєнкова, Ю. Сіденко, Л. Черніченко), використання візуальних опор у навчанні дітей з аутизмом є базовим принципом корекційної роботи, адже саме зоровий канал сприйняття у таких дітей є найбільш збереженим. Тому опора на піктограми забезпечує доступність матеріалу, стабільність розуміння інструкцій і сприяє формуванню навичок самостійної мовленнєвої діяльності.

У перспективі систематичне застосування піктограм створює умови для поступового зменшення залежності від візуальної підтримки. Коли дитина засвоює мовні моделі, вона починає вживати слова без опори на картки, що свідчить про формування внутрішнього мовлення. Таким чином, піктограми виконують функцію тимчасового містка між невербальною і вербальною комунікацією.

Отже, піктограми є не лише інструментом альтернативної комунікації, але й ефективним засобом корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на

формування зв'язного мовлення, мовленнєвого мислення та комунікативної компетентності у дітей із розладами аутистичного спектру. Їх застосування у поєднанні з іншими методами логопедичної роботи створює комплексний підхід, який забезпечує поступовий, але стійкий розвиток мовленнєвої діяльності та підвищує якість життя дітей з розладами аутистичного спектру дошкільного віку.

Висновок до розділу 1.

Перший розділ дослідження присвячений теоретичним основам розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Теоретичний аналіз наукових досліджень показав:

1) Мовленнєвий розвиток дітей із РАС має низку специфічних відхилень, зумовлених порушеннями комунікативної, емоційної та когнітивної сфер. Для таких дітей характерні затримка мовленнєвого онтогенезу, відсутність потреби у спілкуванні, своєрідність інтонаційно-мелодійного оформлення мовлення, порушення розуміння зверненої мови. Мовлення часто носить ехолалічний або фрагментарний характер, що свідчить про несформованість комунікативної функції. Ці особливості зумовлюють необхідність спеціально організованого корекційного логопедичного впливу, спрямованого на стимуляцію мовленнєвої активності дитини.

2) Встановлено, що зв'язне мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру дошкільного віку формується значно повільніше, ніж у їхніх однолітків, і має спотворену структуру. Порушення проявляються у відсутності послідовності висловлювання, труднощах встановлення логічних і часових зв'язків, обмеженому словниковому запасі та низькому рівні граматичного оформлення. Діти часто не розуміють змісту розповіді, не вміють виділити головну думку, не користуються засобами мовленнєвої зв'язності. Таким чином, розвиток зв'язного мовлення у цієї категорії дітей потребує спеціальної педагогічної підтримки, зорових опор і структурованих методик.

3) Обґрунтовано, що використання піктограм є ефективним засобом стимуляції мовленнєвої активності й формування комунікативних умінь. Піктограми забезпечують зорову підтримку процесу мовлення, полегшують розуміння змісту висловлювань, сприяють формуванню граматично правильних конструкцій і логічної послідовності висловлювання. Застосування системи піктограм дозволяє створити умови для переходу від невербальної до вербальної комунікації, сприяє розвитку когнітивної сфери, соціалізації та емоційного контакту дітей з розладами аутистичного спектру з оточенням.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПІКТОГРАМ У РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ

2.1. Методика визначення рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру

Розвиток зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру є одним із ключових аспектів формування комунікативної компетентності та соціальної адаптації. Дослідження показують, що у таких дітей спостерігаються труднощі у смисловому і логічному відтворенні інформації, обмеженість лексичного запасу, порушення граматичної будови речень та низька плавність мовлення. Актуальність вивчення цього питання зумовлена необхідністю своєчасного виявлення рівня розвитку зв'язного мовлення та визначення напрямів корекційно-розвивальної роботи, що сприятиме підвищенню ефективності логопедичної підтримки і загальної соціальної інтеграції дітей із РАС.

Констатувальний етап експериментального дослідження проводився на базі Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 202 Криворізької міської ради у період квітень – травень 2025 року. У дослідженні взяли участь 6 дітей старшого дошкільного віку із діагнозом розлади аутистичного спектру (3 дівчат та 3 хлопчики). Вибірка була репрезентативною для вікової категорії і дозволяла оцінити індивідуальні особливості мовленнєвого розвитку та рівні сформованості зв'язного мовлення у дітей з РАС.

Метою констатувального етапу дослідження було визначення рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Реалізація цієї мети передбачала систематичне виявлення здатності дітей сприймати, розуміти та відтворювати текст, формувати смислову

цілісність висловлювань, підтримувати логічну послідовність подій, граматично правильно будувати речення та забезпечувати плавність мовлення. Досягнення поставленої мети дозволяло об'єктивно оцінити рівень розвитку основних компонентів зв'язного мовлення у дітей із РАС та створювало основу для планування подальших корекційно-розвивальних заходів.

Для реалізації мети експерименту було визначено завдання:

- дослідити здатність дітей з РАС розуміти зміст коротких текстів та виділяти головну думку;
- оцінити вміння дітей передавати логічну послідовність подій під час переказу оповідань;
- проаналізувати лексико-граматичне оформлення висловлювань, включаючи словниковий запас і правильність побудови речень; визначити рівень плавності мовлення та самостійності відтворення тексту;
- на основі результатів діагностики сформулювати узагальнені рівні розвитку зв'язного мовлення (низький, середній, високий) у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Для дослідження рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру було обрано методику Л. Черніченко «Вивчення рівня зв'язного мовлення дітей», адаптовану з урахуванням особливостей когнітивного та сенсорного розвитку дітей із РАС. Сутність методики полягала у використанні завдань на переказ короткого тексту, обсяги яких відповідали віковим та мовленнєвим можливостям дітей означеної нозології. Під час дослідження враховувалися як вербальні, так і невербальні прояви мовлення: міміка, жести, використання піктограм та сюжетних картинок для підтримки розуміння тексту.

Діагностика проводилась індивідуально в спокійній, комфортній обстановці. Дитині старшого дошкільного віку з РАС пропонувалося прослухати короткий текст, після чого задавали уточнювальні запитання для перевірки розуміння змісту, а також просили переказати текст, використовуючи підтримку візуальних підказок. Всі відповіді фіксувалися у спеціальному записнику для

подальшого аналізу за окремими компонентами мовлення. Такий підхід дозволяє оцінити смислову цілісність висловлювання, логічну послідовність, лексико-граматичне оформлення та плавність мовлення.

Оцінювання рівня розвитку зв'язного мовлення здійснювалося за кількома ключовими критеріями, що відображають основні компоненти мовленнєвої діяльності у дітей із РАС. Для об'єктивності кожен показник оцінювався окремо за кількісною шкалою 0–2 бали, а сумарна оцінка дозволяла визначити узагальнений рівень розвитку: високий, середній або низький.

Таблиця 2.1.

**Критерії оцінювання рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей
дошкільного віку з РАС**

№	Компонент мовлення	Показники оцінки	Бали/ оцінка
1	Розуміння тексту	Здатність виділяти основну думку та правильно відтворювати зміст	0–2
2	Структурування висловлювання	Логічна послідовність подій, збереження структури тексту	0–2
3	Лексика	Використання слів із тексту, доцільність заміन, словниковий запас	0–2
4	Граматика	Побудова речень, використання складних конструкцій, узгодження слів	0–2
5	Плавність мовлення	Темп, ритм, наявність пауз, потреба у підказках, самостійність висловлювання	0–2
	Максимальна оцінка		10

Діагностичні завдання були розроблені з метою виявлення рівня сформованості компонентів зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Основними завданнями експерименту

було дослідити здатність дітей сприймати короткий текст, відтворювати його, зберігаючи смислову цілісність, логічну послідовність подій, граматичну правильність та плавність мовлення.

Методика проведення полягала у наступному: дитині пропонувалося прослухати або прочитати короткий адаптований текст, який супроводжувався серією сюжетних картинок або піктограм (4–5), що відображали ключові події оповідання. Після ознайомлення з текстом дитина виконувала такі завдання:

1) Відповісти на уточнювальні запитання щодо змісту тексту для перевірки розуміння та виділення основної думки.

2) Переказати текст своїми словами з використанням ілюстрацій, що допомагає оцінити логічну послідовність подій та лексико-граматичне оформлення висловлювання.

3) Виконати завдання на відтворення послідовності дій, що дозволяє оцінити навички структурованого мовлення та смислову цілісність висловлювань.

4) Фіксація невербальної підтримки мовлення – під час переказу зверталася увага на використання жестів, міміки, контакт очей та плавність мовлення.

У ході діагностики використовувалися чотири короткі тексти з простим сюжетом, кожен з яких супроводжувався серією ілюстрацій та запитаннями:

Текст №1 «Котик і м'яч» – оцінка розуміння короткого оповідання з діями знайомих персонажів.

Текст №2 «Пташка і зернятко» – перевірка здатності встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Текст №3 «Хлопчик і дощ» – оцінка передавання послідовності подій і опису емоцій.

Текст №4 «Маша пече пиріг» – дослідження розуміння послідовних дій і побутової лексики.

Кожне завдання проводилося індивідуально в спокійній обстановці. Логопед фіксував відповіді та перекази дитини у спеціальному записнику,

оцінюючи кожен компонент мовлення за бальною шкалою (0–2 бали) відповідно до критеріїв, наведених у табл. 2.1. Після виконання всіх завдань проводився сумарний аналіз, що дозволяв визначити загальний рівень розвитку зв'язного мовлення: високий, середній або низький.

На основі результатів констатувального експерименту було виділено три узагальнені рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру: низький, середній та високий. Визначення рівня здійснювалося за сумарною кількістю балів, отриманих дитиною за компонентами: розуміння тексту, структуризація висловлювання, лексика, граматики та плавність мовлення.

Низький рівень (0–4 бали) характеризувався мінімальним або відсутнім розумінням тексту, порушенням логічної послідовності подій, бідною лексикою, граматично некоректними або хаотичними висловлюваннями, частими паузами та потребою у підказках. Діти з цим рівнем рідко ініціюють мовлення та мають обмежені навички вербальної комунікації.

Середній рівень (5–7 балів) відображав часткове розуміння тексту, здатність передавати основні події оповідання з деякими пропусками, використання обмеженого словникового запасу та спрощених граматичних конструкцій. Плавність мовлення порушена: паузи та повтори трапляються, проте дитина здатна відповідати на запитання і частково підтримувати розмову.

Високий рівень (8–10 балів) свідчив про адекватне розуміння тексту, логічну послідовність подій, повноту лексики та граматичну правильність побудови речень. Дитина демонструє високу плавність мовлення, активно ініціює комунікацію, використовуючи вербальні та невербальні засоби, здатна до самостійного переказу та висловлювання власних думок.

Таким чином, адаптована методика Л. Черніченко дозволила об'єктивно оцінити смислову цілісність, логічну послідовність, лексико-граматичне оформлення та плавність мовлення, що створює наукову основу для планування подальшої корекційної та розвивальної роботи з дітьми із РАС старшого дошкільного віку.

2.2. Результати констатувального етапу дослідження

Констатувальний етап дослідження проводився з метою визначення рівнів розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Дослідження здійснювалось у базі Комунального закладу дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу № 202 Криворізької міської ради у період квітень–травень 2025 року. У експерименті брали участь 6 дітей старшого дошкільного віку (3 дівчинки та 3 хлопчики).

Для оцінювання рівнів розвитку зв'язного мовлення була використана адаптована методика Л. Черніченко, що передбачала виконання діагностичних завдань за чотирма короткими текстами: «Котик і м'яч», «Пташка і зернятко», «Хлопчик і дощ» та «Маша пече пиріг». Завдання були спрямовані на дослідження компонентів зв'язного мовлення: смислової цілісності, логічної послідовності, лексико-граматичного оформлення та плавності мовлення.

Результати виконання діагностичних завдань відображають диференційований рівень розвитку мовлення у дітей з РАС. Як показано у таблиці 2.5, 2 дітей (33%) мали середній рівень, а 4 дітей (67%) – низький рівень розвитку зв'язного мовлення. Високий рівень розвитку у досліджених дітей не спостерігався.

Таблиця 2.2.

Результати виконання діагностичних завдань за текстами у дітей старшого дошкільного віку з РАС

Дитина	Текст №1 «Котик і м'яч»	Текст №2 «Пташка і зернятко»	Текст №3 «Хлопчик і дощ»	Текст №4 «Маша пече пиріг»	Сумарний рівень
1	Середній	Середній	Низький	Низький	Середній
2	Низький	Низький	Низький	Низький	Низький
3	Низький	Низький	Низький	Низький	Низький
4	Середній	Низький	Середній	Низький	Середній
5	Низький	Низький	Низький	Низький	Низький
6	Низький	Низький	Низький	Низький	Низький

Під час виконання завдань у дітей спостерігалися специфічні труднощі, характерні для порушень зв'язного мовлення у дітей із РАС. Діти мали обмежену здатність виділяти основну думку тексту, що проявлялося у пропуску ключових деталей та частковій або некоректній відповіді на запитання. Логічна послідовність подій переказу порушувалася, оскільки діти часто змінювали порядок епізодів або пропускали окремі дії персонажів, що свідчить про недостатньо сформовану смислову цілісність висловлювань. Лексико-граматичне оформлення тексту було спрощеним; висловлювання складалися переважно з окремих слів або коротких фраз, граматичні конструкції були некоректними або хаотично побудованими. Плавність мовлення була обмеженою: спостерігалися тривалі паузи, повтори слів, потреба у постійних підказках дорослого та часте використання ехолалії. Вербальна ініціатива дітей також була низькою: вони рідко самостійно починали переказ і переважно реагували на стимулюючі запитання педагога.

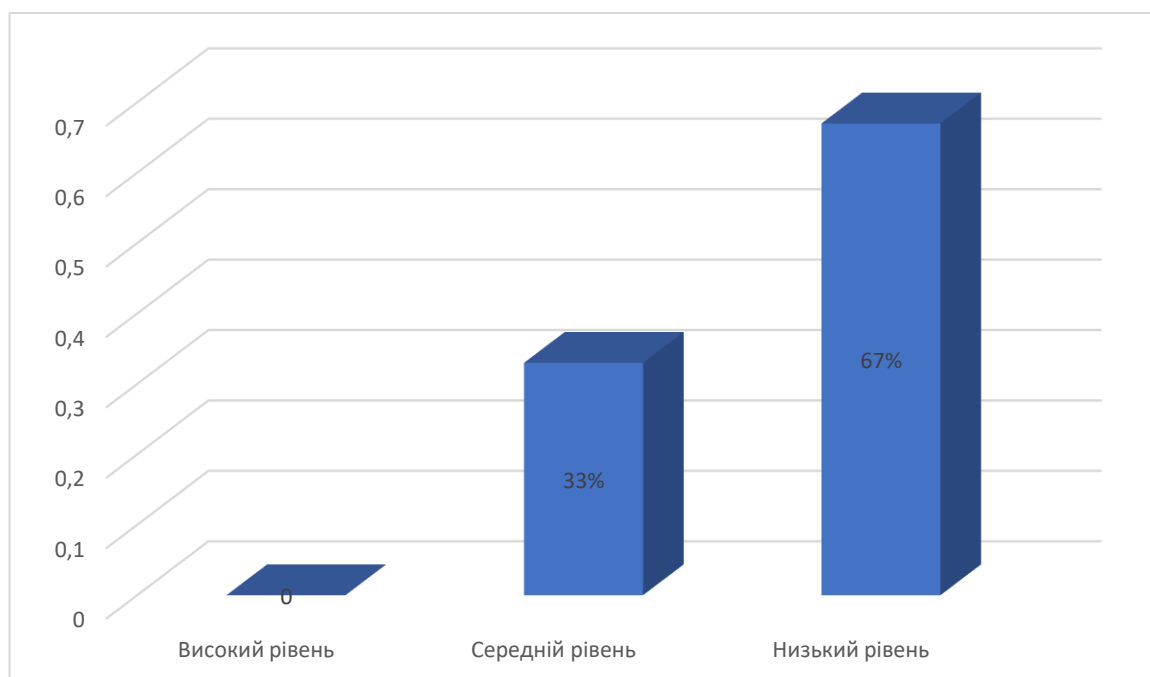

Рис.2.1. Рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру

Таким чином, результати констатувального етапу свідчать, що більшість дітей старшого дошкільного віку з РАС мають низький рівень розвитку зв'язного мовлення (67%), тоді як у частини дітей спостерігається середній рівень (33%),

що обумовлює необхідність цілеспрямованої корекційної роботи для формування компонентів зв'язного мовлення та підвищення мовленнєвої компетентності.

2.3. Визначення ефективності застосування піктограм у розвитку зв'язного мовлення дітей з розладами аутистичного спектру дошкільного віку

З метою формування зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру було розроблено комплекс із 8 логопедичних занять, побудований на основі принципів альтернативної та додаткової комунікації (ААК) із використанням піктограм. Комплекс логопедичних занять був спрямований на послідовне формування компонентів зв'язного мовлення – смислової цілісності, логічної послідовності, лексико-граматичної правильності та плавності мовлення.

У процесі формувального етапу дослідження застосовувалася система занять, побудована на принципах альтернативної та додаткової комунікації, що передбачала використання піктограм як основного засобу зорової підтримки мовлення. Піктограми виступали не лише допоміжним дидактичним матеріалом, а й засобом структурування висловлювання, організації спілкування та розуміння мовленнєвої ситуації.

В основу методики було покладено принципи:

- візуалізація мовленнєвої інформації, коли кожне поняття, дія чи персонаж відображалися у вигляді піктограми;
- поетапність, що передбачала перехід від маніпуляцій з окремими піктограмами до побудови розгорнутих висловлювань;
- індивідуалізація, відповідно до якої добір піктограм та обсяг матеріалу узгоджувалися з рівнем мовленнєвого розвитку кожної дитини;
- ситуативність, яка базувалася на знайомих дитині побутових і ігрових ситуаціях; а також емоційна залученість, коли використання піктограм

супроводжувалося мімікою, інтонацією, жестами, що стимулювало комунікативну активність.

Кожне заняття мало чітку структуру. На організаційному етапі діти за допомогою піктограм «Привітання» та «Настрій» визначали власний емоційний стан, вибираючи зображення «радісний», «спокійний», «сумний». Це допомагало створити позитивну атмосферу та визначити готовність до спілкування. На мотиваційно-орієнтаційному етапі педагог пропонував дитині розглянути набір піктограм і визначити тему заняття. Наприклад, під час роботи над сюжетом «Мій ранок» діти обирали піктограми із зображеннями дій: прокидаюся, вмиваюся, снідаю, одягаюся, йду у садок. Педагог ставив запитання: «Подивись, що робить хлопчик? А що ти робиш зранку?» Дитина, спираючись на піктограми, послідовно відтворювала власний ранок.

Основна частина заняття передбачала поступове ускладнення завдань. Спочатку діти співвідносили піктограму з реальною дією, наприклад, педагог показував зображення «мити руки», а дитина виконувала дію або називала її. Потім вони вчилися розташовувати піктограми у правильній послідовності відповідно до сюжету, наприклад, у серії «Маша пече пиріг»: взяла борошно – змісила тісто – поклала у форму – поставила в піч – пригощає друзів. Після цього педагог стимулював словесний опис за допомогою запитань: «Що спочатку зробила Маша? А потім? Що ти бачиш на малюнку?» На завершальному етапі діти озвучували серію піктограм, створюючи цілісні висловлювання або короткі оповідання.

Підсумкова частина заняття мала рефлексивний характер. Дитина обирала піктограму, яка відповідала її емоційному стану після заняття: «мені сподобалось», «було складно», «я впорався». Це сприяло формуванню вміння оцінювати власну діяльність і створювало мотивацію до подальшої участі у спільній роботі.

Заняття проводилися 2 рази на тиждень протягом одного місяця в індивідуальній або підгруповій формі (2–3 дитини). Кожне заняття мало три структурні етапи:

- 1) мотиваційний (вступний) – актуалізація попереднього матеріалу, створення емоційно-позитивного настрою, вибір піктограм теми;
- 2) основний (формувальний) – робота з піктограмами (розуміння, відтворення, складання речень і текстів);
- 3) підсумковий (контрольно-оцінювальний) – узагальнення, переказ за серією піктограм, оцінка успіхів.

Заняття були побудовані за принципом від простого до складного: від ознайомлення з піктограмами окремих предметів і дій до складання власних коротких розповідей.

Використовувалися піктограми системи PECS та авторські малюнкові картки, що відображали знайомі дитині дії, ситуації, предмети, емоції. Під час логопедичних занять поєднувалися зорові, слухові та тактильні стимули, що забезпечувало багатоканальне сприймання та стійке засвоєння мовного матеріалу. Комплекс логопедичних занять представлено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

**Комплекс логопедичних занять для дітей з РАС із використанням
піктограм**

№	Тема заняття	Мета	Основні завдання	Матеріал (піктограм и, наочність)	Очікувані результати
1	Ознайомлення з піктограмами и. «Я і мої улюблені іграшки»	Формувати розуміння зв'язку між зображенням і словом.	Ознайомити з принципом використання піктограм, навчити добирати піктограму до предмета.	Піктограми іграшок, фото дітей, емоційні картки.	Діти розуміють значення 5–6 піктограм, використовують їх для називання.

2	Дії з предметами «Що я роблю?»	Формувати вміння поєднувати слова (пиктограми) у прості речення.	Складання двокомпонентних висловлювань типу «Я їм», «Я малюю».	Пиктограми дій, предметів, зображення дітей.	Дитина будує 2–3 короткі речення, узгоджує слова.
3	Сюжет «Мій ранок»	Розвивати послідовність у мовленні.	Визначати порядок дій за пиктограмами; формувати логічну послідовність.	Серія пиктограм: прокидаюсь – умиваюсь – снідаю – одягаюсь.	Дитина складає коротку розповідь (3–4 речення).
4	Сюжет «Прогулянка у парку»	Формувати навички описового мовлення.	Учити описувати предмети і дії за пиктограмами; добирати прикметники.	Пиктограми об'єктів природи, дій, погоди.	Дитина описує картинку з використанням 4–5 слів.
5	Сюжет «Маша пече пиріг»	Розвивати граматичне оформлення висловлювань.	Визначати послідовність подій, узгоджувати дієслова з підметом.	Серія пиктограм до тексту (яблука – тісто – духовка – мама).	Дитина переказує зміст 3–4 картинок логічно.

6	Сюжет «Хлопчик і дощ»	Формувати вміння передавати емоційні стани персонажів.	Розпізнавати емоції за підтограмами, описувати їх словами.	Підтограми емоцій, погоди, персонажів .	Дитина вживає слова, що позначають емоції («радісний», «сумний»).
7	Сюжет «Пташка і зернятко»	Розвивати здатність встановлюва ти причинно- наслідкові зв'язки.	Учити відповідати на запитання «чому?», «для чого?».	Серія підтограм (пташка шукає – знаходить – їсть – летить).	Дитина розповідає зв'язно, вживає сполучники «тому що».

Логопедична робота з використанням підтограм здійснювалася поетапно, відповідно до принципів системності, поступовості та індивідуалізації навчання. Впровадження комплексу логопедичних занять передбачало три основні етапи: підготовчий, формувальний та узагальнювально-творчий.

Метою комплексу занять для дітей старшого дошкільного віку з РАС було:

- створити мотиваційну основу для засвоєння способу альтернативної комунікації;
- ознайомити дітей із підтограмами та принципом їх використання.

Зміст роботи:

- ознайомлення дітей із зображеннями, що мають конкретне значення (предмет, дія, емоція);
- встановлення асоціативного зв'язку між підтограмою та словом;
- формування навичок розпізнавання та вибору потрібної підтограми відповідно до ситуації;

– створення позитивного емоційного фону, зацікавлення у використанні карток під час спілкування.

На цьому етапі логопед активно використовував міміку, жести, зорові підказки, що сприяло формуванню первинного розуміння змісту піктограм. Важливою умовою було індивідуальне підкріплення кожного успішного вибору дитини словесною похвалою чи ігровим стимулом, що забезпечувало мотивацію до подальшої діяльності.

Очікуваний результат: діти розуміють і впізнають основні піктограми, можуть самостійно підібрати піктограму до предмета чи дії, вживають поодинокі слова з опорою на зображення.

2. Формувальний етап

Мета: формування навичок побудови простих речень і коротких висловлювань із використанням піктограм, розвиток послідовності та зв'язності мовлення.

Зміст роботи:

- складання дво- та трикомпонентних речень за піктограмами (суб'єкт – дія – об'єкт);
- визначення логічної послідовності подій у коротких сюжетах;
- переказ знайомих текстів і казок із використанням серій піктограм;
- введення нових понять (емоції, дії, прикмети предметів) через картки;
- поєднання піктограм із вербальними завданнями: відповіді на запитання, опис предметів, порівняння.

Діти дошкільного віку з РАС поступово переходили від репродуктивного рівня (повторення за логопедом) до самостійного відтворення зв'язного висловлювання. Використання піктограм сприяло зменшенню емоційної напруги, підвищенню рівня розуміння мовлення та формуванню граматично правильних речень.

Очікуваний результат: діти будують короткі фрази, логічно поєднують піктограми, відтворюють зміст коротких сюжетів, виявляють емоційне розуміння ситуацій.

3. Узагальнювально-творчий етап

Мета: формування уміння самостійно створювати зв'язні висловлювання на основі піктограм, розвиток мовленнєвої ініціативи та творчої активності.

Зміст роботи:

- складання власних коротких розповідей за серією або набором піктограм;
- вибір та упорядкування піктограм за логікою подій;
- словесне доповнення зображень (додавання прикмет, уточнення дій, причинно-наслідкових зв'язків);
- використання піктограм у вільному мовленні під час ігор, обговорень, побутових ситуацій;
- взаємодія дітей між собою за допомогою піктограм («попроси», «запитай», «розкажи»).

На цьому етапі педагог поступово зменшував кількість зорових опор, стимулюючи дітей до вербальної активності. Мовленнєві висловлювання ставали довшими, логічно структурованими, з елементами самостійного комбінування лексичних одиниць.

Заключний етап формування зв'язного мовлення у дітей з РАС полягав у самостійному складанні коротких зв'язних розповідей (4–5 речень), використовуючи піктограми як опору для комунікації, проявлення ініціативи у висловлюванні власних думок.

Ефективність методики підтверджувалася прикладами занять. Під час заняття за сюжетом «Прогулянка у парку» діти розглядали піктограми «йти», «качки», «годувати», «гойдалка», «квіти», «сонце». Вони визначали логічну послідовність подій і складали розповідь: «Я йду до парку. Там світить сонце. Я годую качок. Потім катаюся на гойдалці. Рву квіти для мами». Спочатку діти

називали окремі предмети, а згодом переходили до побудови речень і коротких зв'язних текстів.

Під час заняття «Хлопчик і дощ» педагог пропонував піктограми «хмари», «дощ», «парасолька», «мокрый», «усміхається». Діти складали історію та відповідали на запитання: «Чому хлопчик узяв парасольку?», «Що сталося, коли пішов дощ?» Згодом вони самостійно будували логічні висловлювання: «Було сонце. Потім з'явилися хмари. Пішов дощ. Хлопчик узяв парасольку, щоб не намокнути».

У сюжеті «Пташка і зернятко» діти описували дії пташки за піктограмами «пташка», «зернятко», «дзьобає», «летить», «гніздо», вигадували завершення історії, супроводжуючи розповідь емоційними реакціями, мімікою, звуконаслідуванням. Це свідчило про зростання зацікавленості та емоційної залученості дітей.

У процесі занять спостерігалася виразна позитивна динаміка. На початку діти виявляли низький рівень мовленнєвої ініціативи, обмежувалися короткими відповідями або жестами. Після кількох занять з використанням піктограм вони почали самостійно називати дії, будувати речення, ініціювати спілкування з педагогом і однолітками. Зросла емоційна виразність, покращилася концентрація уваги та зацікавленість у спільній діяльності.

Використання піктограм сприяло формуванню у дітей візуально-вербальних асоціацій, розвитку послідовного мислення, розширенню словникового запасу та здатності планувати власні висловлювання. З часом зменшувалася потреба у постійній зоровій опорі: діти почали відтворювати мовленнєвий матеріал без піктограм, що свідчило про зростання рівня самостійності, узагальнення мовленнєвих навичок і формування основ зв'язного мовлення.

Розроблений комплекс логопедичних занять з використанням піктограм було впроваджено з метою перевірки його ефективності у формуванні зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

Для оцінювання результативності проведено повторну діагностику мовленнєвого розвитку після завершення формувального етапу (рис.2.2.).

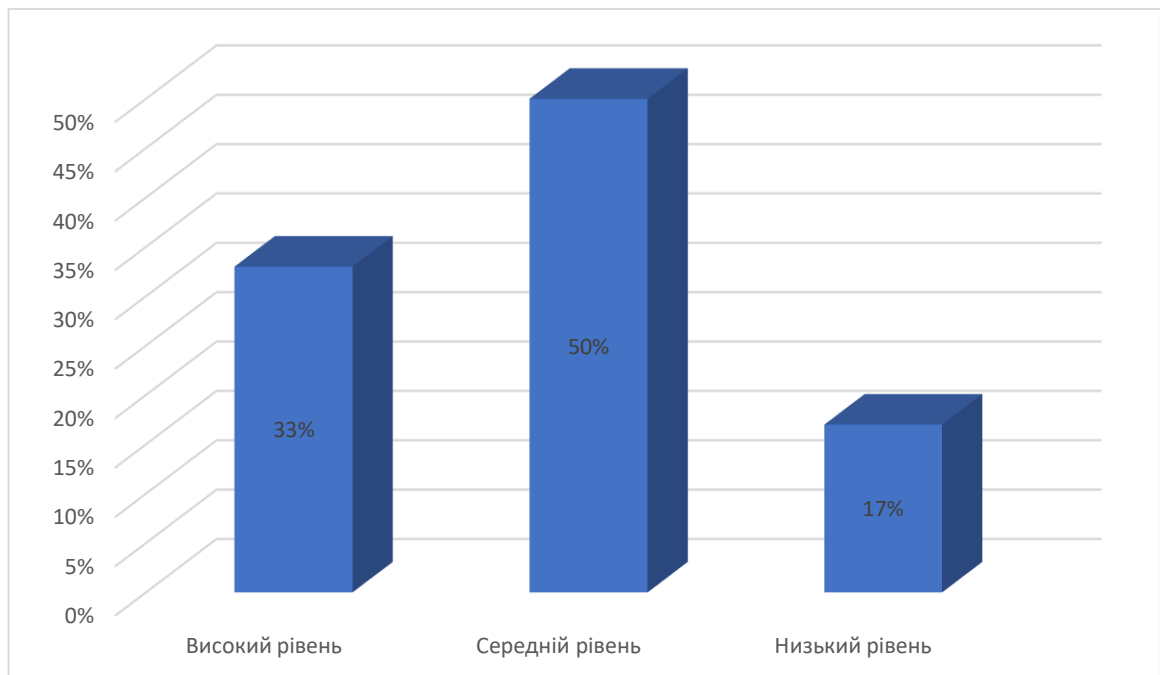

Рис.2.1. Рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру після формувального етапу

Отримані результати порівнювалися з показниками констатувального етапу дослідження.

Як показали результати первинного обстеження, високий рівень сформованості зв'язного мовлення на початку дослідження не було виявлено, середній рівень спостерігався лише у 33 % дітей (2 дитини), тоді як низький рівень зафіксовано у 67 % дітей (4 дитини). Це підтвердило необхідність використання спеціально організованих педагогічних умов і застосування альтернативних засобів комунікації для розвитку мовленнєвої діяльності.

Після реалізації комплексу логопедичних занять із використанням піктограм спостерігалася позитивна динаміка у мовленнєвому розвитку дітей. Зокрема, у дітей зросла кількість самостійних висловлювань, зменшилася кількість пауз, з'явилися логічні зв'язки між реченнями, розширився словниковий запас, покращилася граматична структура висловлювань.

Дані узагальнених результатів подано у табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Рівні сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з РАС до і після формувального етапу

Рівень сформованості зв'язного мовлення	Констатувальний етап (%)	Формувальний етап (%)	Динаміка (+/-)
Високий рівень	0 %	33 % (2 дитини)	+33 %
Середній рівень	33 % (2 дитини)	50 % (3 дитини)	+17 %
Низький рівень	67 % (4 дитини)	17 % (1 дитина)	-50 %

Аналіз отриманих результатів засвідчив, що після впровадження піктограм у логопедичні заняття якість зв'язного мовлення дітей із РАС суттєво покращилася. Діти почали активніше користуватися мовленням у побутових і навчальних ситуаціях, їхні висловлювання стали більш логічними, граматично правильними та емоційно забарвленими (рис 2.3.).

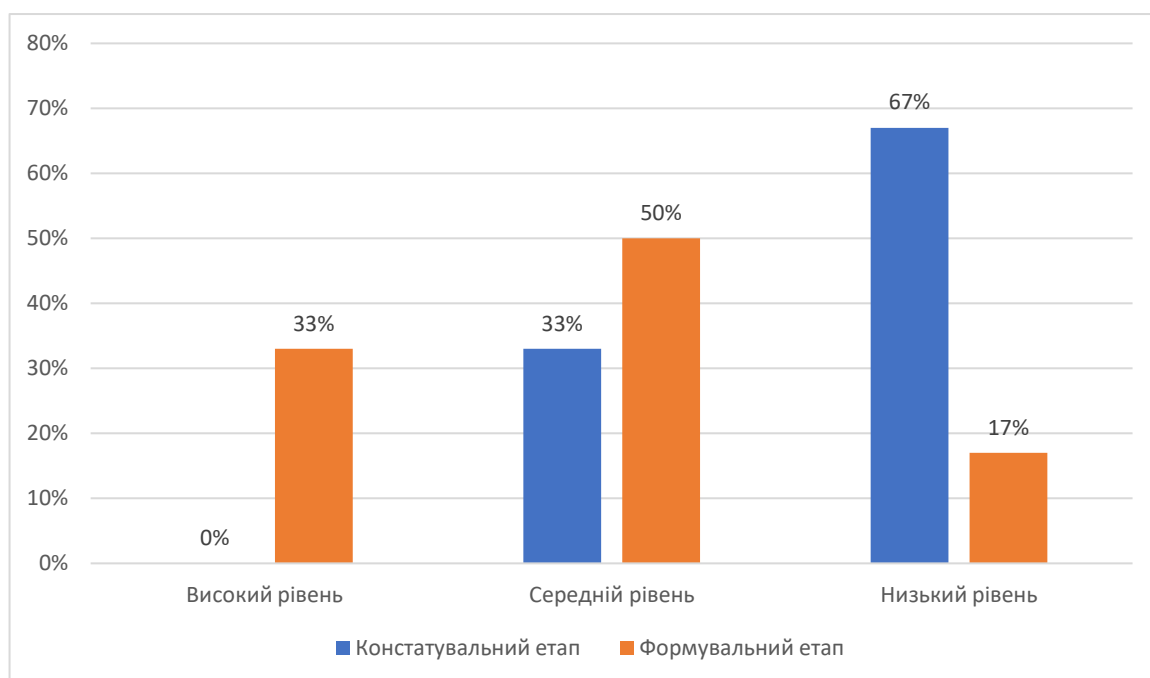

Рис.2.3. Порівняльні показники сформованості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з РАС до і після формувального етапу

Особливо помітним було зростання рівня мовленнєвої ініціативи, розуміння зверненого мовлення та самостійності у побудові висловлювань за опорою на піктограми. Також спостерігалось зменшення рівня тривожності під час мовленнєвих завдань, що свідчить про ефективність альтернативних засобів комунікації у створенні сприятливого психологічного клімату.

Враховуючи високі показники рівнів розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з РАС можемо виокремити основні рекомендації щодо впровадження піктограм в логопедичні заняття для практикуючих фахівців:

1. Використовувати піктограми систематично, інтегруючи їх у всі види діяльності – мовленнєву, ігрову, пізнавальну, побутову.
2. Починати з простих завдань: розпізнавання окремих предметів і дій, поступово переходячи до побудови речень і коротких оповідань.
3. Добирати піктограми, які відповідають індивідуальному досвіду дитини та знайомим ситуаціям (побут, прогулянка, ігри).
4. Підкріплювати кожну піктограму усним коментарем, жестом, дією або демонстрацією предмета, щоб забезпечити асоціацію між зображенням і значенням.
5. Заохочувати дитину до самостійного використання піктограм: вибору дій, побудови власних повідомлень, опису ситуацій.
6. Створювати візуальні розклади (плани дня, послідовність занять, черговість дій), які допомагають дитині орієнтуватися у часі та знижують рівень тривожності.
7. Використовувати піктограми як засіб оцінювання настрою чи результату діяльності (наприклад, «мені сподобалось», «було складно», «я хочу ще»).
8. Підтримувати позитивний емоційний фон занять, уникати перевантаження та забезпечувати стабільність правил використання піктограм.

Отже, використання піктограм у роботі з дітьми старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру є ефективним засобом розвитку зв'язного мовлення, оскільки сприяє активізації мовленнєвої діяльності, формуванню

логічних зв'язків між висловлюваннями та розширенню комунікативних можливостей дитини.

Висновок до розділу 2.

Другий розділ дослідження присвячений практичним аспектам застосування піктограм у розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру.

1) Проведене дослідження за адаптованою методикою Л. Черніченко дало змогу об'єктивно визначити рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру. Методика виявилася ефективною для комплексного оцінювання компонентів мовлення – розуміння тексту, логічної послідовності, лексико-граматичної правильності та плавності мовлення. Отримані результати створили науково-практичну основу для подальшого планування корекційно-розвивальної роботи, спрямованої на підвищення рівня комунікативної компетентності дітей із РАС.

2) Результати констатувального етапу засвідчили, що більшість дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектру мають низький рівень розвитку зв'язного мовлення, що проявляється у труднощах розуміння тексту, порушенні логічної послідовності, обмеженому словнику та граматичних помилках. Отримані дані підтверджують потребу у цілеспрямованій логопедичній роботі з використанням спеціальних засобів підтримки, які б забезпечували формування базових навичок зв'язного мовлення та підвищення мовленнєвої активності дітей.

3) Проведення формувального етапу з використанням піктограм довело ефективність цього засобу у розвитку зв'язного мовлення дітей із розладами аутистичного спектру. Застосування піктограм сприяло підвищенню мовленнєвої активності, покращенню логічної послідовності, лексико-граматичної правильності та емоційної виразності висловлювань. У дітей зросла самостійність, мовленнєва ініціатива й розуміння зверненого мовлення, що

свідчить про доцільність використання системи піктограм як ефективного інструменту альтернативної комунікації у корекційно-розвивальній роботі.

ВИСНОВКИ

Кваліфікаційна робота на тему «Розвиток зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру засобами піктограм» присвячена одній із актуальних проблем сучасної спеціальної освіти – пошуку ефективних засобів розвитку мовленнєвої діяльності дітей із розладами аутистичного спектру. У дослідженні теоретично обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено методику використання піктограм у логопедичній практиці як інноваційного засобу формування зв'язного мовлення.

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру має низку специфічних особливостей, пов'язаних із порушенням комунікативної, емоційної та когнітивної сфери. Для цієї категорії дітей характерні затримка мовленнєвого онтогенезу, знижена потреба у спілкуванні, ехोलалія, фрагментарність висловлювань, обмежений словниковий запас, спрощення граматичних конструкцій, монотонна інтонація та труднощі у побудові логічно послідовного висловлювання. Порушення зв'язного мовлення у таких дітей мають системний характер і проявляються у всіх його складових – комунікативній, лексико-семантичній, синтаксичній, фонетичній, прагматичній та невербальній. Це визначає потребу у спеціально організованих педагогічних умовах, що забезпечують стимуляцію мовленнєвої активності, розвиток розуміння зверненого мовлення, використання візуальних засобів і структурованого середовища навчання.

Аналіз наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних учених (Ю. Сіденко, Т. Скрипник, Н. Базима, К. Кононова, U. Frith, L. Frost, C. Lord, T. Wetherby та ін.) підтвердив, що застосування візуальної підтримки, зокрема піктограм, сприяє розвитку комунікативної ініціативи, логічної послідовності висловлювання та переходу від невербальної до вербальної форми комунікації.

У ході констатувального етапу дослідження, проведеного на базі Комунального закладу дошкільної освіти №202 м. Кривого Рогу, визначено рівні розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з РАС.

Діагностика здійснювалася за адаптованою методикою Л. Черніченко «Вивчення рівня зв'язного мовлення дітей». Отримані результати засвідчили, що більшість дітей мають низький рівень розвитку зв'язного мовлення (67%), а 33% – середній. Високий рівень сформованості мовленнєвої діяльності не виявлено. Найбільш вираженими труднощами стали обмежене розуміння змісту тексту, порушення логічної послідовності подій, фрагментарність висловлювань, спрощене лексико-граматичне оформлення, низька мовленнєва ініціатива та схильність до ехолалії. Це підтвердило необхідність використання спеціальних засобів комунікації, що активізують мовленнєву діяльність і забезпечують зорову підтримку сприйняття.

На формувальному етапі експерименту розроблено та апробовано комплекс із восьми логопедичних занять, побудованих на принципах альтернативної та додаткової комунікації з використанням піктограм. Заняття проводилися індивідуально та у підгрупах і були спрямовані на послідовне формування основних компонентів зв'язного мовлення –сміслової цілісності, логічної послідовності, лексико-граматичної правильності та плавності висловлювання. У процесі роботи застосовувалися серії піктограм за сюжетами «Мій ранок», «Прогулянка у парку», «Маша пече пиріг», «Хлопчик і дощ», «Пташка і зернятко», що дозволяли дітям відтворювати знайомі ситуації, описувати дії, емоції та будувати оповідання. Поступове ускладнення завдань забезпечило перехід від простих двоелементних фраз до розгорнутих міні-оповідань.

Результати контрольного етапу експерименту продемонстрували позитивну динаміку у розвитку зв'язного мовлення дітей з РАС. Підвищився рівень розуміння змісту текстів і логічної послідовності подій, розширився словниковий запас, покращилася граматична правильність речень, зросла самостійність і мовленнєва ініціатива. Зменшилася кількість пауз, повторів, ехолалічних висловлювань. Таким чином, застосування системи піктограм довело свою ефективність у стимулюванні мовленнєвої активності та розвитку комунікативної компетентності дошкільників із РАС.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що використання піктограм є результативним засобом формування зв'язного мовлення, оскільки забезпечує зорову опору, структурує висловлювання, активізує комунікацію, сприяє переходу від невербальних до вербальних форм спілкування, формує навички логічного мислення, соціальної взаємодії та емоційного самовираження. Систематичне впровадження піктограм у навчально-виховний процес створює умови для індивідуалізації навчання, підвищення мотивації до спілкування та підготовки дитини з РАС до успішної інтеграції в освітній простір.

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні системи дидактичних матеріалів та методичних рекомендацій для логопедів, дефектологів, вихователів і батьків щодо використання піктограм у корекційно-розвивальній роботі. Розроблені серії піктограм і сценарії занять можуть бути використані в практиці спеціальних та інклюзивних закладів дошкільної освіти, а також у підготовці майбутніх логопедів.

Таким чином, використання піктограм як засобу альтернативної комунікації сприяє ефективному розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку з розладами аутистичного спектру, забезпечує перехід від невербальної до вербальної комунікації, підвищує рівень соціальної адаптації та комунікативної компетентності.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у вдосконаленні системи візуальної підтримки мовлення, розробленні цифрових та мультимедійних засобів для стимуляції мовленнєвого розвитку, а також у вивченні довготривалої ефективності застосування піктограм у роботі з дітьми різних вікових груп із розладами аутистичного спектру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базима Н. В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом. Інклюзивна освіта. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 144 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) нова редакція / Науковий керівник : Т. О. Піроженко, член кореспондент НАПН України, проф., д-р псих. наук. Київ. 2021. 37 с.
[URL:https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf)
3. Барбера Мері Лінч. Дитячий аутизм та вербально-поведінковий підхід (The Verbal Behavior Approach): Навчання дітей з аутизмом та пов'язаними розладами. Київ: Видавничий дім «СВАРОГ», 2023. 268 с.
4. Белова О. Б. Концептуальні підходи до оцінки мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку з логопатологією. *Науковий часопис. Корекційна педагогіка*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова. 2022. Вип. 86. С. 29-34.
5. Бочелюк В. Й., Панов М. С., Позднякова О. Л., Турубарова А. В. Аутологія: навчально-методичний посібник. Запоріжжя : Видавництво КЗВО «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2023. 324 с.
6. Гаяш О.В., Кляп М.І. Комплексний психолого-педагогічний супровід дітей з розладами спектру аутизму в умовах інклюзивно-ресурсного центру. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2019. С.37-47.
7. Гладун Т.О. Розвиток соціальної компетентності дітей молодшого шкільного віку з аутизмом в умовах інклюзивної світи : дис. ... канд. пед. наук зі спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка; Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2020. 272 с.
8. Грітченко Т. Я. Особливості комунікації у дітей із розладами аутичного спектра. *Модернізація освітнього середовища: проблеми та перспективи: матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції*. Умань. 2019. С. 63–65.

9. Желтова М., Урсуленко Ю. Характеристика основних критеріїв діагностування та провідні методи корекції розладів аутистичного спектру. *Молодий вчений*. 10 (122). 2023. С. 83-88.

10. Коваленко В. Застосування спеціального обладнання та дидактичних матеріалів у корекційно-розвивальній роботі з особами із розладами аутистичного спектру.

URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1095a581-adbe-4634-b163-07c3b8761e36/content>

11. Коломійченко О. Корекційна робота з дітьми з розладами аутистичного спектра в інклюзивному освітньому середовищі. *Освіта осіб з особливими освітніми потребами: шляхи розбудови*. Вип.16. 2023. С. 177-191.

12. Коломоєць, Т. Г. Розвиток мовлення дітей із аутизмом сучасними дидактичними засобами. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал*. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2020. № 8 (102). С. 27–40.

13. Корекційно-розвивальні методики для роботи з дітьми з аутизмом (методичні рекомендації). Управління освіти і науки Чернігівської ОДА, Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти ім. К.Д. Ушинського. уклад. Д. М. Литвяк, Л. О. Зленко. Чернігів, 2020. 78 с.

14. Куренкова А., Сіденко Ю. Використання піктограм для розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 77, Т. 2. С. 236-241

15. Куценко Т. О. Розвиток комунікації у дітей з аутизмом: методичні рекомендації. Київ, 2019. 28 с.

16. Лопатіна Г. О. Методичні основи системи спілкування за допомогою обміну картками. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 27. С. 110–113.

17. Методичні рекомендації щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни «Технології альтернативної та додаткової комунікації з дітьми з порушеннями психофізичного розвитку» (для здобувачів вищої освіти

за спеціальністю 016 «Спеціальна освіта» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти)/ Укладач С.В. Потюк. Ужгород, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2025. 51 с.

18. Моделювання інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: розлад аутистичного спектра / упорядник: Т.М. Холодова. Полтава: ПОППО, 2020. 63 с.

19. Недозим І. Науково доказові методики формування соціального інтелекту у дітей старшого дошкільного віку з розладами аутистичного спектра. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2018. Київ. Т.2. С. 45-54

20. Островська К. О., Островський І. П. Предикатори мовленнєвого розвитку дітей з аутизмом. *Психологічний журнал*. 2020. Т. 6. Вип. 10. С. 107-118.

21. Пилипенко А. Розвиток мовлення у дітей з розладами аутистичного спектра методами АВА-терапії : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 016 «Логопедія» / наук. керівник В. В. Апухтіна. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. 100 с.

22. Порошенко М. А. *Інклюзивна освіта: навчальний посібник*. Київ : ТОВ «Агенство “Україна”», 2019. 300 с.

23. Притуленко Ж. В. Психологічні аспекти застосування засобів альтернативної комунікації для дітей з особливими освітніми потребами. *Технології забезпечення роботи практичного психолога з дітьми та молоддю з особливими освітніми потребами* : зб. наук. праць. 2021. С. 122–129.

24. Сіденко Ю. О., Косенко Ю. М. Індивідуалізація навчання дітей з мовленнєвими порушеннями в інклюзивному середовищі. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2025. №17. С. 1-22

25. Сіденко Ю. О. Особливості логопедичної корекції дітей з розладами аутистичного спектру при ранньому втручанні. *Grail of Science*. 2023. Вип. 32. С. 302–305.

26. Сіденко, Ю. О. Педагогічні умови формування пізнавальної готовності старших дошкільників з розладами аутистичного спектру до навчальної діяльності: дис. .доктора філософії : спец. 01 – Освіта/Педагогіка ; 016

– Спеціальна освіта Сумський державний педагогічний ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми, 2021. 268 с.

27. Сіденко Ю. О. Особливості логопедичної корекції дітей з розладами аутистичного спектра при ранньому втручанні. Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»: за матеріалами VI Міжнародної науково-практичної конференції «Globalization of scientific knowledge: international cooperation and integration of sciences», 13 жовтня 2023 року ГО «Європейська наукова платформа» (Вінниця, Україна) та ТОВ «International Centre Corporative Management» (Відень, Австрія). 2023. №32. С. 302-306.

28. Скрипник Т.В. Програма втручання «Синергія»: формування базових передумов навчання розвитку у дітей з розладами аутистичного спектра. Київ. Видво "Альянт", 2020. 40 с.

29. Скрипник Т., Беляк С. Роль візуальної підтримки в комунікативно-мовленнєвому розвитку дітей з аутизмом. *Актуальні проблеми педагогіки, психології та професійної освіти*. 2017. С.70-75.

30. Спеціальна педагогіка: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. В. Мартинчук, І. М. Маруненко, К. В. Луцько ; за ред. О. В. Мартинчук ; Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 364 с.

31. Рання логопедична корекція: навч.-метод. посіб. МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Каф. спец. та інклюзивної освіти; уклад. Л. А. Черніченко. Умань: Візаві, 2020. 150 с.

32. Тарасова Т. Г. Ранні прогностичні фактори розвитку мовлення у дітей з розладами аутистичного спектру *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія*. 2018. Випуск 36. С. 56-64.

33. Тарасун В. В. Нейробіологія розвитку і навчання дитини. *Теорія і практика аутології. Основи психосоматики*. Київ: Книга-плюс. 2017. 304 с.

34. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач Т.Скрипник, Київ:

ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 56 с.

35. Тодорцева Ю. В. Підготовка професійно мобільних соціальних педагогів до психолого-педагогічного супроводу сімей, які виховують дітей-аутистів (на прикладі американської програми ТЕАССН). *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки*. 2018. № 60(2). С. 177–184.

36. Шеремет М. К., Базима Н. В. Розуміння та виконання інструкцій дошкільниками з аутизмом. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (2018) 34, С. 112-119

37. Шеремет М. К. Неврологічні основи логопедії : навчальний посібник / М. К. Шеремет, О. В. Боряк ; М-во освіти і науки України, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 273 с.

38. Яворська С., Романюк С. Системний підхід до розвитку зв'язного мовлення дітей у закладах дошкільної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 7(91). С. 141-152.

39. Pakhomova, N., Baranets, I., Pakhomova, V., Scherban, O., Boryak, O. (2021). Comprehensive approach to the treatment of motor alalia in preschool children. *Svit medytsyny ta biolohii – The world of medicine and biology*, no. 1(75), pp. 125–129.

40. Sidenko Y., Kolyshkin O. The use of corrective technologies in the process of preparing senior preschoolers with autism spectrum disorder for learning activities. *EUREKA: Social and Humanities*. Estonia Tallin, 2020. Vol. 3. P. 47-52.